

Лекція №3.

“Фітотерапія при захворюваннях органів серцево-судинної системи”.

Згідно із сучасними літературними джерелами, лікарські рослини (ЛР) містять різні біологічно активні сполуки (БАС), які забезпечують фармакотерапевтичну дію. Зокрема, біофлавоноїди, сульфіди, ді- і полісульфіди, терпеноїди підвищують активність цитохрому P450; катехіни – цитохрому P450 та кон’югацію з глюкуроною кислотою; рослинні індоли, ізотіоціаніди – цитохрому P450, глутатіонової системи.

Загалом у переліку компонентів ЛР – біля 4 тис. природних сполукантиоксидантної дії, які разом з вітамінами, амінокислотами (метіонін, глутамінова кислота, цистеїн) і мінералами (цинк, мідь, марганець, селен, германій) складають низькомолекулярну систему антиоксидантного захисту, що забезпечує превентивну і реабілітаційну дію при серцево-судинній патології, усуваючи метаболічні зміни.

Фітотерапевтичні засоби, залежно від вмісту БАС та фармакотерапевтичної дії, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. ЛР, які використовують у лікуванні захворювань серцево-судинної системи, та їх фармакотерапевтична дія		
ЛР з кардіотонічною дією (містять серцеві глікозиди)	ЛР із протисклеротичною дією (містять ефіролеткі сполуки, флавоноїди, гіркоти, стероїдні сапоніни, мікро-і макроелементи, полісахариди)	ЛР зі спазмолітичною дією (містять флавоноїди, ефіролеткі сполуки, фурукумарини, фурохромони)
Конвалія звичайна, трава	Часник городній, цибулини	М'ята перцева, листя, трава
Горицвіт весняний, трава	Черемша, листя з цибулинами	Аніс звичайний, плоди
Наперстянка пурпурова, листя	Цибуля городня, цибулини	Хміль звичайний, шишки
Наперстянка шерстиста, листя	Ламінарія цукриста, слані	Глід криваво-червоний, плоди і квітки
Наперстянка іржава, листя та ін.	Рута садова, трава	Пастернак посівний, коренеплоди, плоди, трава
Строфант Комбе	Кульбаба лікарська, корінь	Фенхель звичайний, плоди
	Лопух справжній, корінь	Барвінок малий, листя
	Глід криваво-червоний, квітки і плоди	
	Діоскорея ніппонська та кавказька, кореневища	
	Цмин пісковий, трава	
	Якірці сланкі, трава	
ЛР із психоседативною (заспокійливою) дією (містять ефіролеткі сполуки, флавоноїди)	ЛР із сечогінною дією (містять флавоноїди, тритерпенові сапоніни, органічні кислоти, ефіролеткі сполуки)	ЛР з гіпотензивною дією (містять флавоноїди, алкалоїди, мікро-і макроелементи, фурукумарини, кумарини)
Валеріана лікарська, кореневище з коренями	Хвощ польовий, трава	Собача кропива звичайна, трава
Меліса лікарська, листя і трава	Брусниця, листя	Сухоцвіт багновий, трава
Собача кропива звичайна, трава	Береза повисла, бруньки і листя	Буркун лікарський, трава
Ромашка лікарська, квіткові кошики	Бузина чорна, суцвіття	Глід криваво-червоний, плоди і квітки
Синюха голуба, кореневище з коренями	Спорих звичайний, трава	Горобина чорноплідна, плоди
М'ята перцева, листя і трава	Петрушка городня, петрушка кучерява, трава і коренеплоди	Шоломниця байкальська, кореневище і корені
Пасифлора м'ясо-червона, трава	Ортосифон тичинковий, нирковий чай, трава (верхівки)	Барвінок малий, листя
Липа серделиста, квітки	Мучниця звичайна (медвеже вухо), листя	Омела біла, листя і трава
Кропива дводомна, трава	Ялівець звичайний, шишкоягоди	Раувольфія зміїна, кореневища і корені
Півонія незвичайна (мар'їн корінь), кореневище з коренями	Лопух великий, коріння	Циміцифуга даурська, кореневище і корені
Хміль звичайний, шишки	Ерва шерстиста, трава	Астрагал шерстистоквітковий, трава

Гіпертонічна хвороба.

Гіпертонічна хвороба (ГХ) – поліетіологічне захворювання, яке проявляється гіпертензією і обумовлене нервово-функціональними порушеннями регуляції артеріального тиску.

Алгоритм лікування ГХ із застосуванням фармакотерапевтичних лікарських засобів наведено на рисунку.

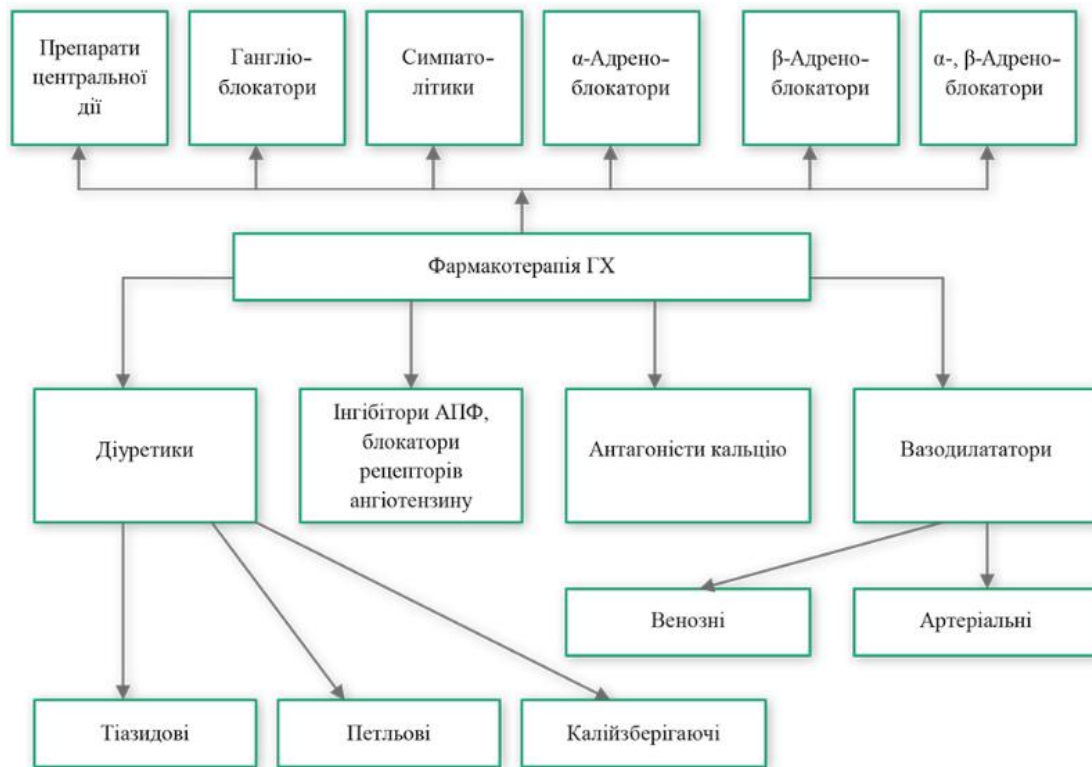

Рис. Лікування ГХ
Примітка. АПФ – ангіотензинперетворюючий фермент.

Основні напрями фітотерапії ГХ

Для усунення нервово-психічного перенапруження та втоми, з метою стабілізації роботи судинно-рухового центру потрібно застосовувати ЛР із седативно-снодійними властивостями в поєднанні з тонізуючими ЛР (їх призначають вкрай обережно в індивідуально підібраних дозах). До рослин із седативно-снодійними властивостями належать валеріана, собача кропива, хміль, липа, меліса, синюха, півонія, м'ята тощо. Рослинами з тонізуючими властивостями є лимонник, аралія, елеутерокок, женьшень, золотуха, левзея, родіола. Ефективними є ножні ванни з лавандою, сухоцвітом, материнкою, мелісою.

З метою забезпечення зниження частоти і сили серцевих скорочень використовують ЛР із властивостями β-адреноблокаторів (квітки арніки, пагони багна, омели, листя барбарису, трава грициків, сухоцвіту), що є дієвими за наявності гіперкінетичної гіпертензії.

ЛР із резерпіноподібними властивостями (трава барвінку малого, рутвиці смердючої, вербени, астрагала шерстистоквіткового, листя магнолії, плоди горобини чорноплідної, коріння шоломниці байкальської тощо) помірно розширюють судини. Ці засоби є результативними в разі гіпокінетичної гіпертензії.

ЛР із сечогінними властивостями (трава хвоща, листя берези, трава остудника, кукурудзяні приймочки, трава гірчака пташиного

(спориш), коріння вовчуга, пагони чорниці тощо) використовуються при гіперволемічній гіпертензії.

Для усунення кисневої недостатності використовують листя берези, траву меліси, сухоцвіту, чистцю тощо.

З метою профілактики атеросклерозу застосовують комплексні збори з урахуванням наявних гемодинамічних порушень. Хворому підбирають 2-4 прописи, які змінюють кожні 2 міс, забезпечуючи таким чином безперервну терапію.

Ішемічна хвороба серця

Ішемічна хвороба серця (ІХС) – це гостре або хронічне пошкодження серцевого м'яза на тлі ішемії внаслідок невідповідності між потребою міокарду в кисні і можливостями кровопостачання його окремих ділянок.

Основні напрями фітотерапії ІХС

Фітотерапію доцільно застосовувати на ранніх стадіях патології. Хоча в лікуванні ІХС їй відводиться допоміжне значення, вказана стратегія є незамінною в корекції функцій центральної нервової системи (ЦНС). Окрім того, ЛР із вираженими антиангінальними та антигіпоксичними властивостями досить ефективні в монотерапії хворих на ранніх стадіях захворювання і дозволяють оптимізувати комбіновану фармакотерапію у важчих випадках (табл. 2).

Основні ефекти	Фармакотерапевтичні групи
Корекція екстра- та інтракардіальних ефектів на серце шляхом впливу на адренергічні рецептори і метаболізм міокарда	Нітрати, β -адреноблокатори, дигідрокварцетин, L-карнітин, мельдоній, триметазидин
Зниження частоти і сили серцевих скорочень, усунення артеріальної гіпертензії	β -Адреноблокатори, інгібітори If-каналів (івабрадин), антагоністи кальцію, активатори калієвих каналів, антиаритмічні препарати, інгібітори АПФ
Покращення енергозабезпечення серця, посилення коронарного кровотоку	Анаболічні стероїди, антикоагулянти, антиагреганти, коронаролітики, ангіопротектори

Найкращі результати при ІХС демонструють ЛР з антиангінальними властивостями: квітки і плоди глоду (усі види), трава буркуну лікарського, материнки звичайної, чистцю, меліси лікарської,

зірочника середнього, квітки липи. Крім того, доцільно застосовувати:

1. ЛР з антигіпоксантиними властивостями (листя кропиви, квітки нагідок, коріння комірника, трава сухоцвіту, хвоща).
2. Ангіопротектори (плоди софори японської, аронії чорноплідної, трава гречки посівної, насіння каштану кінського).
3. Антисклеротичні ЛР (див. «Лікування атеросклерозу»).
4. ЛР, що сприяють нормалізації функцій ЦНС.

Для підвищення безпеки фармакотерапії в зборі збільшують вміст ЛР, що мінімізують/усувають ризик побічних ефектів, характерних для синтетичних препаратів. Так, при лікуванні β -блокаторами доцільно застосовувати ЛР із бронхолітичною, десенсибілізуючою, сечогінною, судинорозширювальною діями. Переносимість терапії антагоністами кальцію підвищується при поєднанні їх із ЛР, що стабілізують артеріальний тиск, усувають набряки, нудоту, свербіж.

Фітотерапію бажано проводити безперервно, змінюючи склад зборів кожні 1-1,5 місяця. Використання засобів на основі ЛР дозволяє зменшувати кількість комбінованих препаратів і їх дози навіть у разі важкого перебігу хвороби.

Аритмії

Аритмії – порушення частоти, ритмічності і/або послідовності скорочень серця. Нормальний ритм забезпечується автоматизмом синусового вузла і називається синусовим.

Основні принципи терапії при аритміях серця наведено в таблиці 3.

Таблиця 3. Фармакотерапія порушень ритму і провідності	
Терапія	Фармакотерапевтичні групи та інші втручання
Етіологічна	Антиангінальні засоби, антагоністи кальцію, β -адреноблокатори, препарати калію, препарати для відновлення кислотно-лужної рівноваги
Базисна	Антиаритмічні засоби, препарати для відновлення кислотно-лужної рівноваги
Симптоматична терапія	Антиаритмічні препарати, електроімпульсна терапія

Основні напрями фітотерапії аритмій

Використовуються переважно засоби на основі раувольфії зміїної, аконіта білоустого, глоду, чини посівної, конюшини.

Атеросклероз.

Атеросклероз (АС) – хронічне захворювання, що характеризується відкладеннями холестерину (ХС) у внутрішній оболонці артерій еластичного і змішаного типу з подальшим розвитком в уражених ділянках сполучної тканини. Клінічно проявляється загальними і місцевими розладами кровообігу. Основні напрями лікування при атеросклерозі наведені в таблиці 4.

Таблиця 4. Фармакотерапія АС	
Основні принципи	Фармакотерапевтичні групи
Гальмування всмоктування екзогенного і реабсорбції ендogenous ХС	Стероїдні сапоніни (β -ситостерин, секвестранти жовчних кислот)
Пригнічення синтезу ендogenous ХС	Фібрати і статини, препарати нікотинової кислоти
Прискорення метаболізму і виведення ХС	Ненасичені жирні кислоти, жовчогінні засоби
Усунення ендотеліальної дисфункції і профілактика тромбоутворення	Антигіпоксанти, антиоксиданти, ангіопротектори, антиагреганти

Основні напрями фітотерапії АС

1. Гальмування всмоктування ХС: квітки арніки гірської, ромашки аптечної, кора в'яза граболистого, калини звичайної, коріння аралії маньчжурської, кореневище з корінням родовика лікарського, лопуха великого, кульбаби лікарської, плоди малини звичайної, обліпихи крушиноподібної, вівса посівного, вільхи чорної, горіха волоського, трава сухоцвіту багнового, часник.

2. Пригнічення синтезу ХС і тригліцеридів, підвищення їх утилізації: коріння женьшеню, елеутерококу колючого, лимонника китайського, аралії маньчжурської, золотухи високої, мильнянки лікарської, істоду звичайного, родіоли рожевої, левзеї сафлороподібної, трава приворотню звичайного, астрагала шерстистоквіткового, вересу звичайного, реп'яха аптечного, якірців, остудника голого, зірочника середнього, звіробою звичайного, пагони омели білої, нирковий чай, листя та насіння подорожника великого, брусниці, мучниці звичайної, плоди глоду, каштана кінського, губка.

3. Прискорення метаболізму і виведення ХС, тригліцеридів: трава золототисячника малого, листя ліщини звичайної, плоди маслини, обліпихи крушиноподібної, соняшника однорічного, кропу запашного, фенхелю звичайного, шипшини травневої.

4. Попередження та усунення пошкоджень судин: квітки конюшини лугової, плоди журавлини болотної, обліпихи крушиноподібної, петрушки городньої, смородини чорної, софори японської, глоду, льону звичайного, костяниці кам'янистої, кмину звичайного, трава хвоща польового, рутвиці смердючої, буркуну лікарського, листя брусниці, суниці лісової.

Доцільно застосовувати ЛР із комплексною дією.

Збори обов'язково повинні містити ЛР з антигіпоксичними властивостями, здатністю регулювати артеріальний тиск і усувати порушення ритму. Можна поєднувати водяні екстракти з порошками, настоянками, оліями. Рекомендується безперервне/тривале лікування.

Недостатність кровообігу

Недостатність кровообігу – патологічний стан, що полягає в нездатності серцево-судинної системи доставляти органам і тканинам потрібну кількість поживних речовин. Розрізняють серцеву, судинну і серцево-судинну недостатність.

Серцева недостатність (СН) є результатом зниження насосної функції серця, при якій порушується забезпечення метаболічних потреб організму.

Фармакотерапевтичні підходи, що використовуються для лікування патології, наведено в таблиці 5.

Основні напрями	Фармакотерапевтичні групи
Посилення скоротливої функції міокарда	Серцеві глікозиди, інгібітори АПФ
Покращення діастолічної функції серця	Блокатори кальцієвих каналів
Нормалізація водно-електролітного балансу	Салуретики, калійзберігаючі діуретики
Зменшення перед- і постнавантаження на міокард	Артеріальні і венозні периферичні вазодилататори, нітрати, α -адреноблокатори, антагоністи кальцію, β -адреноблокатори
Покращення метаболічних процесів у міокарді	Анаболічні стероїдні та нестероїдні препарати, вітаміни групи В

Основні напрями фітотерапії СН

На початковому етапі терапії можливе призначення лікарських засобів рослинного походження, що не містять серцевих глікозидів, але реалізують кардіотонічні, антигіпоксичні, седативні, діуретичні ефекти. Найефективнішими є збори, до складу яких входять ЛР:

- з кардіотонічними властивостями (глід, астрагал шерстистоквітковий, лимонник);
- з антигіпоксичною дією (липа, кропива, чистець, буркун);
- із седативним впливом (собача кропива, валеріана, півонія, хміль);
- з діуретичним ефектом (остудник, нирковий чай, спориш, хвощ).

На другому етапі лікування препаратами вибору можуть бути серцеві глікозиди. Терапія серцевими глікозидами проводиться у дві фази:

1) насичення, або дигіталізації (від початку лікування до досягнення відносної компенсації). За темпом проведення дигіталізацію класифікують на:

- швидко – введення дози, яка насичує протягом 24-36 год;
- помірно швидко – введення дози, яка насичує протягом 2-5 днів;
- повільну – введення дози, яка насичує в період >5 днів;

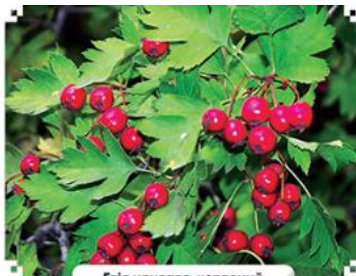
2) підтримання (від моменту досягнення компенсації триває місяці, роки, інколи пожиттєво).

До ознак насичення відносять усунення тахікардії (нормалізація частоти серцевих скорочень), зменшення задишки, ціанозу, набряків (останні ліквідуються у більш пізні терміни).

При виборі оптимального препарату для дигіталізації слід враховувати фармакокінетичні показники серцевих глікозидів.

Борівнок малий

Глід криваво-червоний

Конвалія звичайна

Отже, застосування фітотерапії при захворюваннях серцево-судинної системи має такі особливості:

- фітотерапія повинна бути безперервною і передбачає корекцію лікарем складу фітозборів кожні 1,5-2 міс;

- призначають індивідуальні і середньотерапевтичні дози і збори;
- засоби на основі ЛР використовуються як самостійний метод лікування та як доповнення до стандартної комплексної фармакотерапії у поєднанні з іншими немедикаментозними методами;
- до складу фітозборів слід включати ЛР, що забезпечують синергічну дію та мають фармацевтичну сумісність.